

Kirjallisuutta.

Ostjakin sanakirja.

K. F. KARJALAINENS **Ostjakisches Wörterbuch** bearbeitet und herausgegeben von Y. H. TOIVONEN. Lexica Societatis Fenno-Ugricae X. Helsinki 1948. 2 osaa, XXXV + 1199 s.

Ennen lähtöään kielitieteelliselle tutkimusmatkalle ostjakkien keskuuteen, mikä tapahtui keväällä 1898, oli 26-vuotias maisteri K. F. Karjalainen jo ehtinyt perehtyä kenttätyöhön karjala-aunuksen murteiden parissa. Uusi työmaa, joka häntä nyt odotti, oli laajimpia ja vaateliaimpia mitä ajatella saattaa. Oudot, alkeelliset olosuhteet, ostjakkien asumalojen hajanaisuus, heidän moniin murteisiin jakautuneen ja aikaisemmin vain pintapuolisesti tutkitun kielensä foneettinen monimutkaisuus — kaikki nämä seikat olivat omiaan asettamaan tutkijan sekä henkisen että fyysillisen kestokyvyn ankaralle koetukselle. Suurenmoista sitkeyttä osoittaen Karjalainen viipyi ostjakkimailla aivan pikaista kotimaassa-käyntiä lukuunottamatta yhteen menoon neljä vuotta. Koko tuon ajan oli hänen huomionsa kohdistuneena niin intensiivisesti kieleen ja sen sanavarojen tallettamiseen, että kansanrunous, jonka keruu muodostui samanaikaiselle vogulin tutkijalle Kannistolle olennaisen tärkeäksi työalaksi, jäi häneltä melkein kokonaan sivuun. Rehevänä kukoistaneen muinaisuskon almiöihin hän ei kuitenkaan malttanut olla syventymättä, ja tältä alalta hän sittemmin kirjoittikin päätutkimuksensa »Jugralaisten uskonnon».

Karjalaisen sanasaalis käsittää kahdeksan laajempaa ja yhtä monta suppeampaa murreosanastoa. Tieteen kannalta on erittäin onnellista, että itäiseen ryhmään kuuluvat Vahin ja Vasjuganin murteet saivat osakseen perusteellisen käsittelyn; näissä murteissa ilmenevä äänteellinen konservatiivisuus näet tarjoaa sopivan lähtökohdan esim. vokaalisuhteiden selvittelylle, jonka Karjalainen valitsi väitöskirjansa aiheeksi. V. 1904 ilmestynyt »Zur ostjakischen Lautgeschichte I. Über den Vokalismus der ersten Silbe» on tosin melkoisen hajanainen, mutta aineistoltaan monipuolinen sekä sisältää joukon arvokkaita huomioita ja johtopäätöksiä.

Tohtori Karjalaisen äkillinen kuolema v. 1919 herätti kysymyksen, mitä olisi tehtävä hänen sanakokoelmilleen, joiden julkaisematta jääminen olisi merkinnyt korvaamatonta vahinkoa tietelle. Suomalais-ugrilainen Seura kehotti nuorta kielentutkijaa Y. H. Toivosta ryhtymään Ostjakin sanakirjan toimittajaksi, ja tämä suostuikin ottamaan tehtävän vastaan, vaikka hän ei siihen mennessä ollut lainkaan saanut opetusta ostjakin kielessä. Työ tekijäänsä neuvoo, voi tässäkin tapauksessa sanoa. Prof. Toivosesta on vuosien varrella kehittynyt oivallinen ostjakin tuntija, joka on monissa tutkimuksissaan liikkinut tämän kielien äänne- ja sanahistorian alalla. Ja äskettäin on valmistunut painostaitse »K. F. Karjalainens Ostjakisches Wörterbuch», kaksiosainen suur-

teos, kerääjänsä pysyväksi muistomerkitseksi ja julkaisijansa uurastuksen ja taidon mallikelpoisena aikaansaannoksena.

Alkulauseessaan prof. Toivonen koskettelee Karjalaisen tutkimusmatkoja ja niiden tuloksia sekä sanamateriaalin julkaisemisessa noudatettuja periaatteita. Viimeksimainitusta selonteosta saamme tietää, että kaikki sanakirjaan sisältyvät murre-sanastot eivät edusta kirjoitustavaltaan yhtäläistä tarkkuusastetta, joten paikoin on ollut suoritettava tasoittelua, ohjenuorana Karjalaisen painetuissa teoksissa esiintyvä transskriptio. Karjalaisen kirjoitustapaa kuulee usein moittittavallaan komplisoituneeksi, se kun pyrkii tuomaan äänneiden foneettiset vivahtukset esiin niin huolellisesti kuin suinkin, mistä aiheutuu diakriittisten merkkien poikkeuksellisen runsas käyttö. Hankala se kieltämättä onkin, sillä kirjapainoteknisistä syistä ovat mahdollisuudet Karjalaisen tekstien tarkkaan siteeraamiseen perin rajoittuneet. Toisaalta on ilmeistä, ettei semmoista kieltä kuin ostjakkia voida yksinkertaisella tavalla merkitäkään transskription jäämättä karkeaksi. Hienolla transskriptiolla kirjoitettu teksti on karkealla merkittyyntä verrattuna joka tapauksessa paljon antoisampaa niin hyvin fonetiikan kuin äännehistoriankin tutkijalle. Ostjakin sanakirjan kaltaisen teoksen käyttöä tietysti melkoisesti helpottaisi hakusanojen painattaminen yksinkertaistetun kirjoitustavan mukaisessa asussa.

Sanaston järjestämisessä julkaisija on joutunut suorittamaan erittäin suuren työn. Aineisto esitetään sana-artikkeleina, joissa yhdyssanat ja johdannaiset seuraavat kantasanojaan. Tällainen etymologisten näkökohtien huomioonotto on tieteelliselle sanakirjalle aina eduksi, ja ostjakin sanastoa ryhmitettäessä se on ollut suorastaan välttämätön. Sekä paradigmaattisina että murteidenvälisinä esiintyvien äännevaihteluiden runsauden vuoksi näet etymologisesti yhteen kuuluvien sanojen havaitseminen on monessa tapauksessa mahdollista vain asiantuntijalle; ajateltakoon esim. sellaisia saman sanaperheen jäseniä kuin V *l̥ä* 'syödä', DT *l̥ä* 'syöä' ('jänisloukkaan) syötti', Vj. *l̥ä* 'ruoka-aineet, syötävä' ja DN *l̥ä* 'vilja'. Varma merkitysopin hallinta niinkään on ollut tarpeen sana-artikkelien kokoonpanossa, kuten osoittavat mm. sanojen Kr. *ä* 'lintu-' jono, juoni, parvi, joukko' ja Ni. *ä* 'näkyisä, kauaksi aikaa riittävä (kala, leipä, jauhot)' tai DN *ä* 'maata, nukkua, olla pitkällensä' ja Kaz. *ä* (sopulin, nädän) luola' asettaminen toistensa yhteyteen. Samantapaisia esimerkkejä voisi mainita kymmeniä. Niin auliisti kuin toimittaja pitkin matkaa opastaakin lukijaa, tämän ei silti ole aina helppo löytää etsimäänsä sanaa, vaikka hän ei unohtaisikaan sitä esipuheessa tähdennettyä tosiasiaa, että tavanmukaisesta aakkosjärjestyksestä on teoksessa ollut luovuttava ja sen tilalle on ollut luotava uusi, ostjakin äänteelliseen monivivahteisuuteen paremmin soveltuva kirjainjärjestys, jossa mm. kaikki vokaalit ovat keskenään samanarvoisia. Hyväksi avuksi on teokseen liittyvä sanahakemisto, yhteensä 80 sivua nelipalstaista petiittitekstiä. Tunnetun huolellisuutensa ja kriittisyytensä ansiosta toimittaja on kiitettävästi selviytynyt tehtävänsä sisältämistä vaikeista ongelmista, niin että tulok-

sesta tutkimuksen nykyistä tasoa vastaan arvosteltuna tuskin löytyy moitteen sijaa.

Tutustuessaan tähän sana-aarteistoon, jossa neljän tai viiden palstan pituiset artikkelit eivät ole mitään harvinaisuuksia, lukija hämmästyttää sen yksityispiirteiden runsautta. On mahdollista, että nykyaikaisen, systemaattiseksi kehitetyn keruumenetelmän hallitseva sanastaja pysyisi joissakin suhteissa solidimpiinkin saavutuksiin kuin Karjalainen, mutta tuskin kukaan saattaisi ylittää häntä hartaassa syventymisessä vähäisiltäkin näyttäviin asioihin, joka ilmeisesti myötäsyttyisenä ominaisuutena on sukua lähetyssaarnaajan kutsumustietoisuudelle. Mielenkiintoisia löytöjä ostjakien katoavan kansankulttuurin alalta voi tehdä melkein kirjan joka sivulta. Teokseen sisältyvän kielellisen aineksen suhteen riittänee lyhyt toteamus, että edellytykset ostjakin kielen tutkimukseen ovat nyt yhdellä iskulla täydellisesti muuttuneet. Aivan välittömästi tämä on nähtävissä äännehistorian kohdalta, jolle Ostjakin sanakirjan sana-artikkelit merkitsevät valmiiksi muokattua, ehtymätöntä lähdeaineistoa. Nimenomaan Unkarissa, jossa obinugrilaiset kielet ovat luonnollisista syistä aina olleet lähellä tutkijain sydäntä, tämän teoksen voi ennustaa vaikuttavan sekä herättävästi että syvälti hedelmöittäen.

Suomalais-ugrilainen kielitieteemme koki suuren nousukautensa 1890-luvulla, jonka kasvatteja K. F. Karjalainenkin oli, mutta se muodostui pitkiksi ajoiksi yksipuolisen spekulatiiviseksi. Kilpailunomainen aherrus tieteellisten teoriain ja erikoiskysymysten parissa astui ratkaisevasti etualalle; keruumatkojen saaliit jäivät kypsyttämättä, sanakirjat ja tuiki hyödylliset tieteelliset kieliopit kirjoittamatta. Ehkä tähän osittain vaikutti sekin, että aikaa nielevä aineistojen toimitustyö olisi ollut taloudellisesti kannattamatonta ja tulosten julkisuuteen saaminen epävarmaa. Näiden epäkohtien korjaamiseksi syntyi aikanaan Suomalais-ugrilaisen Seuran ainestenjulkaisusuunnitelma, jonka myöntämän, tosin vaatimattoman rahallisen tuen varassa tutkijamme ovat voineet saattaa julkisuuteen sekä omiaan että edeltäjiensä kokoelmia. Nyt ilmestynyt ostjakin sanakirja on Seuran Lexica-sarjan kaunistus, edustaen parasta, mitä kovaosaisella 1940-luvulla on ollut tutkimuksellemme tarjottavana. Se ei ole päivän menekkiteoksia, mutta kohoaa spekulatiivisen tutkimuksen parhaidenkin tuotteiden yläpuolelle siinä suhteessa, että se ei vanhene, vaan tulee kuulumaan vastaisienkin tutkijapolvien antoisimpiin apuneuvoihin heidän ponnistelllessaan kohti täydellisen tietämyksen ylevää päämäärää.

Erkki Itkonen.